

УДК 811.581.11

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2022.274926>

К. О. Поздняков

Київський національний лінгвістичний університет, Україна

e-mail: kyrylo.pozdniakov@knlu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6196-9809>

АКЦЕНТНІ ТИПИ ДАВНЬОПЕРСЬКИХ ІМЕННИХ СЛОВОФОРМ

Abstract

The article deals with the problems of accentuation types of noun word forms in Old Persian. The materials from Old Persian glossaries were used to form the register with 202 noun word forms in volume. Using traditional methodology that is accepted in Iranian comparative linguistics the author distributed available lexicon to seven accentuation types, each of them consisting of noun word forms with a stressed syllable of the same quality. In addition, some word forms that show unusual accentuation patterns because of the etymological uncertainty, sporadic appearance or possible orthographical mistakes in original cuneiform texts were referred to a separate accentuation type. According to the position of the stressed syllable in a noun word form every accentuation type was divided into accentuation models, the total number of which is 20 units. The author gives a special linguistic commentary within each accentuation type that explains the conditions of the functioning and diachronic evolution of its type.

In addition, this paper shows accentuation influence on morphology and morphophonology of Old Persian nouns. Besides Old Persian lexicon, the article deals with Avestan and Pahlavi noun word forms, which are closely related to Old Persian. The use of lexicon of related languages assists in more accurate diachronic analysis of accentuation processes and better demonstrates Indo-European lingual universals within the Old Persian lexicon.

Keywords: accentuation types, historical accentology, historical phonology, Old Persian, diachronic interpretation, Indo-European studies.

Анотація

Статтю присвячено проблемі акцентуації іменних словоформ у давньоперській мові. На матеріалі глосаріїв давньоперської мови сформовано реєстр, що містить 202 іменні словоформи. За допомогою методичних прийомів, популярних в іранському порівняльно-історичному мовознавстві, вдалося розподілити наявну в реєстрі лексику на сім акцентних типів, до складу яких входять словоформи з якісно однаковим наголошеним складом. Також певні словоформи з виявами неприродної акцентуації через нечітку етимологію, спорадичну представленість у текстах або можливі орфографічні помилки в першоджерелі були віднесені до окремого акцентного типу. Відповідно до позиції наголошеного складу в словоформі кожен акцентний тип поділено на акцентні моделі, загальна кількість яких становить 20 одиниць. Разом із класифікацією лексики у статі наведено інформацію щодо кількісної наповненості кожного акцентного типу, що представлена у відносних та абсолютних показниках.

У межах кожного акцентного типу подано коментар, який пояснює умови функціонування та діахронічний розвиток цього акцентного типу, а також вплив акцентуації на морфологію та морфонологію зареєстрованої лексики. Окрім давньоперської лексики, у статті також трапляються словоформи з генетично споріднених мов, зокрема із середньоперської та авестійської. Використання лексики споріднених мов сприяє точнішому діахронічному аналізу акцентуації та краще демонструє загальноіндоєвропейські мовні універсалиї на значному лексичному ілюстративному матеріалі давньоперської мови.

Ключові слова: акцентні типи, історична акцентологія, історична фонологія, давньоперська мова, діахронічна інтерпретація, індоєвропейстика.

Вступ. Історична акцентологія є одним з етапів загального процесу наукових розвідок, які сукупно дають змогу досягнути кінцевої мети для кожного порівняльно-історичного дослідження, зокрема реконструкції певної мертвої мови на всіх

етапах її розвитку та на всіх мовних рівнях. На шляху дослідження давньоперської акцентуації дослідник зустрічається з двома основними складнощами. По-перше, це невеликий обсяг корпусу давньоперської лексики, здебільшого обмеженої стилістичними рамками життєпису декількох царів Ахеменідської династії. По-друге, труднощі в системі давньоперської писемності, тобто в клинописі, який через свої структурні особливості не мав графічних засобів для позначення наголошеності, а також несистемно відображав довготу голосних – основний орієнтир у визначенні словесного наголосу в давніх індоєвропейських мовах.

Водночас сучасний стан наукових доробок у сфері іранського порівняльно-історичного мовознавства дозволяє певним чином уникнути вказаних складнощів. Так, брак давньоперського лексичного матеріалу та графічна обмеженість клинопису компенсується значним масивом лексики давньо- та середньоіранських мов, який було накопичено за останні десятиріччя. Цей лексичний масив дозволяє зробити діахронічні узагальнення і виявити системні співвідношення, що з певністю можуть бути інтерпретовані як вияви наголошеності на фонологічному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні положення щодо акцентуаційної системи давньоперської мови були висунуті Е. Бенвеністом (Benveniste, 1968). Позиція наголошеного складу, на думку вченого, визначалася за тим же правилом, що і в санскриті, тобто наголошеним був другий склад із кінця, якщо такий склад був довгим. Якщо ж такий склад був коротким, наголос падав на третій склад із кінця, незалежно від його довготи. Згодом теорію Бенвеніста було доведено В. Расторгуєвою та Дж. Едельман, які звернули увагу на те, що у всіх середньоперських словоформах, які виводяться безпосередньо з давньоперських відповідників, відсутнім є кінцевий голосний (Расторгуева & Эдельман, 1975). Загальна редукція кінцевого голосного незалежно від парадигматичних особливостей словоформи може свідчити про його ненаголошеність у давньоперській мові і як наслідок – елімінацію при переході морфологічного типу мови від давньоперського синтетичного до середньоперського аналітичного.

Опису акцентуаційної системи давньоперської мови також були присвячені роботи Р. Кента (Kent, 1950), П. О. Шарво (Skjarvo, 2007), В. Хінца (Hintz, 1973), В. Брандштейна та М. Меєрхофера (Brandstein & Mayrhofer, 1964).

Мета статті полягає у визначенні структурних особливостей і кількості можливих класів словоформ, об'єднаних за позиційними ознаками їхнього наголошеного складу та фонологічними характеристиками звуків, що входять до такого складу. Для досягнення поставленої мети слід розв'язати низку завдань: 1) зібрати мовний матеріал, здійснивши механічну вибірку лексики; 2) класифікувати вибрану лексику на групи за типом наголошеного складу; 3) у межах кожної групи розподілити лексику на підгрупи відповідно до позиції наголошеного складу; 4) здійснити діахронічний і структурний опис отриманих груп словоформ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акцентними типами іменних словоформ (далі АТ) у нашому дослідженні ми будемо називати групи іменників, до складу яких входять словоформи з якісно однаковим наголошеним складом. Відповідно до позиції наголошеного складу в словоформі акцентні типи поділяються на акцентні моделі (далі М), тобто кожна наявна в реєстрі іменна словоформа належить до певного акцентного типу та акцентної моделі.

Для формування реєстру давньоперської лексики в рамках дослідження за допомогою механічної вибірки з глосаріїв Р. Кента (Kent, 1950), В. Хінца (Hintz, 1973), А. Баченхеймера (Bachenheimer, 2019) та Етимологічного словника іранських мов (Расторгуева & Эдельман, 2000; 2003; 2007) було виділено 202

іменні словоформи. З огляду на необхідність отримання релевантних результатів та зменшення випадків аномальної акцентуації словоформ до реєстру не додавалася лексика, запозичена з неіндоєвропейських мов, а також власні назви, окрім випадків, коли такі назви мали чітку етимологію і виводилися із загальновідомих індоєвропейських коренів.

Нижче ми докладно розглянемо і опишемо акцентні типи давньоперських іменних словоформ.

До **АТ1** із наголошеним прикритим відкритим складом CV входять 62 словоформи (32,67% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), **АТ1** складається з п'яти акцентних моделей:

1) **АТ1М1** – реалізує словоформи з наголошеним складом CV в ініціальной позиції. Ця модель містить у собі 24 словоформи (11,88% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). Усі словоформи, що реалізуються цією моделлю, мають наголос на корені, наприклад: *didā* (фортеця) – CV/CV̄, ном. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, р. 165; Hintz, 1973, s. 132; Kent, 1950, р. 191); *hādīš* (резиденція) – CV̄/CVC, ном. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, р. 165; Hintz, 1973, s. 135; Kent, 1950, р. 175); *māhayā* (місяця) – CV̄/CV/CV̄, ген. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, р. 190; Hintz, 1973, s. 143; Kent, 1950, р. 203); *θikā* (зравій) – CV̄/CV̄, ном. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, р. 225; Hintz, 1973, s. 154; Kent, 1950, р. 188), *riša* (батька) – CV̄/CV, ген. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, pp. 211–212; Hintz, 1973, s. 132; Kent, 1950, р. 197). Наголошеність кореня, як це буде показано далі, узагалі характерна для більшості зареєстрованих давньоперських словоформ;

2) до групи **АТ1М2** зібрані іменні словоформи з наголошеним складом CV другим від початку; ця акцентна модель є найбільш представленою серед словоформ **АТ1** та нараховує 32 словоформи (15,84% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). Зазначеною моделлю реалізовані словоформи з наголошеним коренем, наприклад: *dahuyūšuvā* (у країнах, у провінціях) – CVC/CV̄/CV/CV̄, лок. мн. ж. р. (Расторгуева & Эдельман, 2003, с. 286; Bachenheimer, 2019, р. 162; Hintz, 1973, s. 131; Kent, 1950, р. 190); *drayāhayā* (у морі) – CCV/CV̄/CV/CV̄, лок. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, р. 167; Hintz, 1973, s. 133; Kent, 1950, р. 192); *hamīciya* (бунтівник) – CV/CV̄/CV/CV, ном. одн. ч. р. (Расторгуева & Эдельман, 2007, с. 351; Bachenheimer, 2019, р. 177; Hintz, 1973, s. 136; Kent, 1950, р. 213). Окрім наголошеного кореня в **АТ1М2** реалізовані ще дві словоформи з наголошеним префіксом, а саме *patikarā* (статуї, фігури) – CV/CV̄/CV/CVC, акк. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, р. 209; Hintz, 1973, s. 148; Kent, 1950, р. 195) та *patikaram* (статую, фігуру) – CV/CV̄/CV/CVC, акк. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, р. 209; Hintz, 1973, s. 148; Kent, 1950, р. 195). Зазначимо, що префікс *pati-* зі значенням напрямку дії в середньоперській мові зазнав фонетичних змін, давньоперський зімкнений /t/ перейшов у фрикативний /h/, який уже в сучасній перській зазнав редукції. Також мали місце і морфологічні зміни, *pati-* втратив своє значення префікса та зрісся з коренем, ДП *patikarā* > СП *pahikar* (Mackenzie, 1986, р. 63) > П *peikar*, крім цього, відбулася лексикалізація, унаслідок якої давньоперський префікс *pati-* в сучасній перській мові перетворився на прийменник *peu* також зі значенням напрямку дії;

3) модель **АТ1М3** з наголошеним складом CV, третім від початку, представлена лише двома словоформами (0,99% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), а саме *duvarāyātaiy* (біля моїх дверей) – CV/CV/CV̄/CV̄/CVC лок. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, pp. 168–169; Hintz, 1973, s. 132; Kent, 1950, р. 192); *martiyāhayā* (чоловіка, людини) – CVC/CV/CV̄/CV/CV лок. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, р. 193; Hintz, 1973, s. 144; Kent, 1950, р. 203). В обох словоформах наголошений корінь;

4) словоформи з наголошеним складом CV, четвертим від початку, представлені у **АТ1М4** та становлять сім одиниць (3,46% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), напр. *dāraṇiyākara* (ювелір) – C̃V/CV/CV/CV̇/CV/CV ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, pp. 162–163; Hintz, 1973, s. 133; Kent, 1950, p. 189); *hamaraṇākara* (воїн) – CV/CV/CV/CV̇/CV/CV, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 176; Hintz, 1973, s. 136; Kent, 1950, p. 213); *huṭaṭivāṇiya* (хороший лучник) – CV/CV/CV/CV̇/CV/CV, ном. одн. ч.р. (Bachenheimer, 2019, p. 231; Hintz, 1973, s. 138; Kent, 1950, p. 187); *Naḥāmaniṣiya* (Ахеменід) – CV/C̃V/CV/CV̇/CV/CV, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 179; Hintz, 1973, s. 135; Kent, 1950, p. 212). Усі наголошені склади цієї моделі є кореневими;

5) **A1M5** із п'ятим від початку наголошеним складом CV реалізовано в найдовшій серед зареєстрованих словоформ *Naḥāmaniṣāḥayā* (Ахеменіда) – CV/C̃V/CV/CV/CV̇/CV/CV, ген. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 180; Hintz, 1973, s. 135; Kent, 1950, p. 212), що становить 0,5% від усіх зареєстрованих іменних словоформ. У цій словоформі наголошений голосний входить до суфікса *-ahayā*, показника генітиву однини іменних основ із закінченням на *-š*. Зазначимо, що в середньоперській мові цей суфікс перетворився на суфікс *-ē*, також із посесивним значенням, але вже не для генітиву, а як показник генералізованого непрямого відмінка. Стягнення, у результаті якого з *-ahayā* виник *-ē*, демонструє вплив редукції давньоперських післянаголошених складів на подальше оформлення граматичних морфем середньоперської мови.

АТ2 реалізує словоформи з наголошеним прикритим відкритим складом C̃V̇. Цей акцентний тип є найпоширенішим – 79 словоформ (35,64% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). **АТ2** складається з 5 акцентних моделей:

1) **АТ2М1** представляє наголошений склад C̃V̇ в ініціальній позиції, до цієї моделі входять 25 словоформ (12,38% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), наприклад: *bājim* (данину) – C̃V̇/CVC, акк. одн. ч. р. (Расторгуева & Эдельман, 2000, с. 55; Bachenheimer, 2019, p. 155; Hintz, 1973, s. 129; Kent, 1950, p. 199); *būṭiyā* (на землі, у країні) – C̃V̇/CV/C̃V̇, лок. одн. ж. р. (Расторгуева & Эдельман, 2003, с. 134; Bachenheimer, 2019, p. 158; Hintz, 1973, s. 130; Kent, 1950, p. 200); *dāta* (закон) – C̃V̇/CV, ном. одн. с. р. (Расторгуева & Эдельман, 2003, с. 423; Bachenheimer, 2019, pp. 164–165; Hintz, 1973, s. 131; Kent, 1950, p. 189); *gāḍavā* (на троні) – C̃V̇/CV/C̃V̇, лок. одн. ч.р. (Расторгуева & Эдельман, 2007, с. 269; Bachenheimer, 2019, p. 173; Hintz, 1973, s. 135; Kent, 1950, p. 183); *kāra* (армія, народ) – C̃V̇/CV, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 185; Hintz, 1973, s. 141; Kent, 1950, p. 180). В усіх словоформах **АТ2М1** наголос падає на корінь;

2) **АТ2М2** представлено 25 словоформами з наголошеним складом C̃V̇ у другій від початку позиції (12,38% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), наприклад: *āmātā* (шляхта, аристократія) – V̇/C̃V̇/C̃V̇, ном. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, pp. 132–133; Hintz, 1973, s. 123; Kent, 1950, p. 169); *šiyātiš* (щастя) – CV/C̃V̇/CVC, ном. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 217; Hintz, 1973, s. 152; Kent, 1950, p. 211). Ця акцентна модель яскраво демонструє, як супrasegmentний рівень мови може впливати на формування морфологічної системи. Так, давньоперська словоформа *haiṇāyā* (з ворожої армії) – C̃V̇/C̃V̇/C̃V̇, абл. одн. ж. р. (Расторгуева & Эдельман, 2007, с. 401; Bachenheimer, 2019, p. 175; Hintz, 1973, s. 135; Kent, 1950, p. 212) у середньоперській перейшла в *hēniḥ* (атака, агресія) (Mackenzie, 1986, p. 43), тобто наголошене закінчення аблативу *-āyā* перейшло в середньоперський суфікс *-ih*, що надавав іменнику значення абстрактності, тоді як давньоперська форма номінатива *haiṇā* (ворожа армія) – C̃V̇/C̃V̇/C̃V̇, ном. одн. ж. р. (Расторгуева & Эдельман, 2007, с. 401; Bachenheimer, 2019, p. 175; Hintz, 1973, s. 135; Kent, 1950, p. 212) у результаті

редукції післянаголошеного голосного перетворилася на середньоперське *hēn* (армія) (Mackenzie, 1986, p. 43). Також зазначимо характерний для **АТ2М2** процес, при якому відкритий склад у фінальній позиції основи іменника поєднується з початковим голосним відмінкового закінчення, у результаті чого виникає дифтонг, який об'єднує склад на морфемному стику. Відповідно, такий склад стає наголошеним у випадку, якщо він є передостаннім або стоїть перед передостаннім коротким складом. В **АТ2М2** цей процес характерний для іменників з основою на *-a* в поєднанні із закінченням інструменталісу чоловічого роду *-ibiš*, наприклад: *bagaibiš* (богами) – CV/CV̄/CVC, інстр. мн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 155; Hintz, 1973, s. 129; Kent, 1950, p. 199); *pādaibiš* (обома ногами) – CV̄/CV̄/CV/CV̄, лок. дв. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 201; Hintz, 1973, s. 146; Kent, 1950, p. 195);

3) **АТ2М3** із третім від початку наголошеним складом CV̄ представлено 17 словоформами (8,5% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), наприклад: *apadāna* (палац) – V/CV/CV̄/CV, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 136; Hintz, 1973, s. 124; Kent, 1950, p. 168); *asabāra* (кіномник) – V/CV/CV̄/CV, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 143; Hintz, 1973, s. 125; Kent, 1950, p. 173); *uvādātam* (житло) – V/CV̄/CV̄/CVC, акк. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 195; Hintz, 1973, s. 144; Kent, 1950, p. 202). Для цієї акцентної моделі також характерна поява наголошеного дифтонгу на морфемному стику словоформи в інструменталісі чоловічого роду, наприклад: *martiyaibiš* (чоловіками, людьми) – CVC/CV/CV̄/CVC, інстр. мн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 193; Hintz, 1973, s. 144; Kent, 1950, p. 203). В інструменталісі жіночого роду довгота наголошеного складу з голосним /ā/ як вокального ядра виникла внаслідок поєднання фінального голосного основи іменника /a/ з відповідним відмінковим закінченням *-āya*, наприклад: *aruvāya* (дією) – V/CV/CV̄/CV, інстр. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, p. 142; Hintz, 1973, s. 125; Kent, 1950, p. 170); *hanatāyā* (давниною) – CV/CV/CV̄/CV̄, інст. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 177; Hintz, 1973, s. 136; Kent, 1950, p. 213);

4) у **АТ2М4** із четвертим від початку наголошеним складом CV̄ реалізовано в чотирьох словоформах (1,98% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). У двох словоформах наголос падає на корінь – *apanaṅkata* (прадід) – V/CV/CV/CV̄/CV/CV, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 136; Hintz, 1973, s. 124; Kent, 1950, p. 168); *xšāyaθiyānām* (цар) – CCV̄/CV/CV/CV̄/CVC, ген. мн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 245; Hintz, 1973, s. 139; Kent, 1950, p. 181). У двох інших словоформах наголос падає на морфемний стик – *asabāraibiš* (кіномниками) – V/CV/CV̄/CV̄/CVC, інст. мн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 143; Hintz, 1973, s. 125; Kent, 1950, p. 173); *hamiṅiyaibiš* (бунтівниками, заколотниками) – CV/CV/CV/CV̄/CVC, інст. мн. ч. р. (Расторгуєва & Эдельман, 2007, с. 351; Bachenheimer, 2019, p. 177; Hintz, 1973, s. 136; Kent, 1950, p. 213);

5) **АТ2М5** із п'ятим від початку наголошеним складом CV̄ реалізує лише одну словоформу (0,5% від усіх зареєстрованих іменних словоформ) із наголосом на корені, зокрема *Ahuramazdāha* (Ахурамазду) – V/CV/CV/CVC/CV̄/CV ген. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 147; Hintz, 1973, s. 121; Kent, 1950, p. 165).

АТ3 представлено словоформами з наголошеним прикритим відкритим складом CCV. У результаті аналізу виділено шість словоформ (2,97% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), що належать до цього акцентного типу. **АТ3** містить дві акцентні моделі:

1) **АТ3М1** із наголошеним першим складом CCV демонструє три словоформи (1,48% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), напр.: *xrātum* (мудрість) – CCV̄/CVC, акк. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 242; Hintz, 1973, s. 139; Kent, 1950, p. 180). Усі словоформи мають наголос на корені;

2) **АТЗМ2** із наголошеним складом *CCV* у другій від початку позиції реалізує три словоформи (1,48% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), напр.: *ustacanām* (ступені) – *V/CCV/CV/CVC*, акк. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 230; Hintz, 1973, s. 140; Kent, 1950, p. 177). Усі наголошені склади словоформ цієї акцентної моделі є також кореневими.

АТ4 представлено словоформами з наголошеним прикритим відкритим складом *CCV̄*. У результаті аналізу виділено шість словоформ (2,97% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). Цей акцентний тип реалізовано лише акцентною моделлю **АТ4М1** з ініціальним наголошеним складом, напр.: *draūga* (омана, зло) – *CCV̄/CV*, ном. одн. ч. р. (Расторгуєва & Эдельман, 2003, с. 466; Bachenheimer, 2019, p. 166; Hintz, 1973, s. 132; Kent, 1950, p. 191).

До **АТ5** належать словоформи з наголошеним неприкритим відкритим складом *V*, кількість таких словоформ становить 13 одиниць (6,43% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). **АТ5** також має лише одну акцентну модель **АТ5М1** із наголошеними першим складом, напр.: *ádatam* (спібло) – *V̄/CCV/CVC*, акк. одн. ч. р. (Расторгуєва & Эдельман, 2000, с. 231; Bachenheimer, 2019, pp. 138–139; Hintz, 1973, s. 150; Kent, 1950, p. 171). Зазначимо, що в **АТ5** трапляється найбільша концентрація словоформи з наголошеним складовим сонантом */r/*, зафіксовано три такі словоформи, напр.: *rštām* (правдою) – *V̄/CCVC*, акк. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 141; Hintz, 1973, s. 150; Kent, 1950, p. 171). Представленість складового сонанта */r/* і відповідно його наголошеність у давньоперських текстах є доволі низькою. Вірогідно, що диференційна ознака складовості для цього сонанта на момент появи перших клинописних текстів уже була архаїчною і частково розмитою.

АТ6 реалізує словоформи з наголошеним прикритим закритим складом *CVC*. До цього акцентного типу належать 32 словоформи (15,84% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). **АТ6** складається з чотирьох акцентних моделей:

1) **АТ6М1** представляє наголошений склад *CVC* в ініціальній позиції, до цієї моделі входять 25 словоформ (12,38% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), напр.: *cármā* (на шкірі) – *CVC/CV̄*, лок. одн. с. р. (Расторгуєва & Эдельман, 2003, с. 231; Bachenheimer, 2019, p. 158; Hintz, 1973, s. 130; Kent, 1950, p. 184). Усі словоформи представлені цією моделлю мають наголошений корінь;

2) до **АТ6М2** із другим від початку наголошеним складом *CVC* належать чотири словоформи (3,46% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). У всіх словоформах наголошеним є корінь, напр.: *asám* (коня) – *V/CVC*, акк. одн. ч. р. (Hintz, 1973, s. 126; Kent, 1950, p. 173). У словоформі *xšačámšim* (його царство) – *CCV/CVC/CVC*, акк. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, pp. 242–243; Hintz, 1973, s. 138; Kent, 1950, p. 181) наголос падає на голосну, що належить до кореня, але склад, у якому ця наголошена голосна є вокальним ядром, сформовано з додаванням відмінкового закінчення акузатива *-m*;

3) **АТ6М3** із третім від початку наголошеним складом *CVC* реалізує лише одну словоформу (0,49% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), наголос якої падає на корінь – *aruvástam* (міць, могутність) – *V/CV/CVC/CVC*, акк. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, p. 142; Hintz, 1973, s. 125; Kent, 1950, p. 170);

4) **АТ6М4** із четвертим від початку наголошеним складом *CVC* містить дві словоформи (0,98% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), напр.: *Ahuramazdā* (Ахурамазда) – *V/CV/CV/CVC/CV̄*, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 147; Hintz, 1973, s. 121; Kent, 1950, p. 165).

АТ7 реалізує словоформи з наголошеним прикритим закритим складом *CCVC*. До цього акцентного типу належать дві словоформи (0,99% від усіх зареєстрованих

іменних словоформ). **АТ7** представлено моделлю **АТ7М1** з першим наголошеним складом, напр.: *xvárštika* (хороший списоносець) – $CC\acute{V}C/CCV/CV$, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 232; Hintz, 1973, s. 140; Kent, 1950, p. 177); *xváspam* (хороших коней) – $CCVC/CVC$, ном. мн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 233; Hintz, 1973, s. 140; Kent, 1950, p. 177). В обох словоформах наголошеним є перший голосний кореня, який входить до прикритого складу, в обох випадках наголошеність цього складу пов'язана з його обтяженням завдяки приєднанню до кореня префікса *-hu* (хороший) (Hintz, 1973, s. 140).

До **АТ0** належать словоформи з аномальним місцем наголосу, усього зареєстровано п'ять таких словоформ (2,47% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). Словоформи цього акцентного типу представлені однією акцентною моделлю. Усі словоформи цього типу мають відповідники в середньоперській та в сучасній перській мові. Власне наявність таких відповідників надає змогу констатувати в цих словоформах зміни не характерні для акцентного типу, до якого ці словоформи мали б належати. Докладно розглянемо акцентні моделі **АТ0** та належні до них словоформи:

1) у **АТ0М1** із другим від початку наголошеним складом CV реалізовано в п'яти словоформах (2,47% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). У словоформах *bandāka* (слуга, раб) – $CVC/C\acute{V}/CV$ ном. одн. ч. р. (Расторгуева & Эдельман, 2003, с. 74; Bachenheimer, 2019, p. 154; Hintz, 1973, s. 129; Kent, 1950, p. 199) та *bandākā* (слуга, раб) – $CVC/C\acute{V}/C\check{V}$ ном. мн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 154; Hintz, 1973, s. 129; Kent, 1950, p. 199) наголошеним є передостанній відкритий склад, хоча за правилами наголошеним повинен бути перший закритий. На правильність обраної нами позиції наголосу вказують середньоперська форма *bandāg* (слуга) (Mackenzie, 1986, p. 17) та сучасна перська *bandé* (слуга), обидві з наголошеним останнім складом.

У словоформі *aθāgam* – $V/C\acute{V}/CVC$ (камінь), інст. дв. с. р. (Bachenheimer, 2019, p. 14; Hintz, 1973, s. 126; Kent, 1950, p. 166) наголос падає на другий відкритий склад замість першого відкритого. Існує велика вірогідність, що в давньоперських текстах ця словоформа була записана орфографічно неправильно і замість *aθagam* повинно було б бути *aθa(n)gam*. На такий орфографічний дефект указує те, що в Бегістунському написі в еламському варіанті давньоперського речення, у якому трапляється словоформа *aθagam*, використовується корінь *asanga-* (Hintz, 1975, s. 44). Також в авестійській мові зафіксовано композит *asəngogau* (кам'янурукій) (Bartholomae, 1979, s. 210). Окрім того, середньоперська форма *sāng* (камінь) (Mackenzie, 1986, p. 74) та ідентична їй сучасна перська підтверджують правильність саме форми *aθa(n)gam*. У випадку, якщо ми вважаємо варіант *aθa(n)gam* правильним, то наголошеність другого від кінця тепер уже закритого складу повністю відповідає правилу постановки давньоперського наголосу.

У словоформі *hūnārā* (мистецтва, навички) – $C\check{V}/C\acute{V}/C\check{V}$ ном. мн. ч. р. (Расторгуева & Эдельман, 2007, с. 416; Bachenheimer, 2019, p. 228; Hintz, 1973, s. 138; Kent, 1950, p. 177) наголошеним є другий від початку відкритий наголос, хоча наголошеним мав би бути перший відкритий склад. На наголошеність другого складу вказує середньоперський відповідник *hūnār* (мистецтво) (Mackenzie, 1986, p. 44).

У словоформі *drayá* (море) – $CCV/C\acute{V}$, ном. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, p. 167; Hintz, 1973, s. 133; Kent, 1950, p. 192) наголос замість першого складу падає на останній, таке положення наголосу верифікується середньоперським *drayā* (Mackenzie, 1986, p. 27). Подовження кінцевого голосного в середньоперському відповіднику може бути пов'язано з тим, що вихідною формою для нього був не номінатив *drayá*, а генитив *drayāhayā* (у морі) – $CCV/C\acute{V}/CV/C\check{V}$, лок. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, p. 167;

Hintz, 1973, s. 133; Kent, 1950, p. 192), у якому з часом унаслідок часткової редукції післянаголошених складів виникло подовження наголошеного кореневого /a/.

Висновки і перспективи дослідження. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що словоформи, наявні в корпусі давньоперської лексики, дозволяють виділити мінімум сім акцентних типів для іменних словоформ. Найбільш представлений акцентний тип із наголошеним довгим складом CV̄, до якого входить 35,6% зареєстрованої лексики. Наступним за поширеністю виступає акцентний тип із наголошеним складом CV, що містить 32,6% зареєстрованих іменних словоформ. Третім за представленістю є акцентний тип із наголошеним складом CVC із 15,8% зареєстрованої лексики. Наступним за кількістю лексичного наповнення йде акцентний тип із наголошеним складом V (6,4% зареєстрованих іменних словоформ). Акцентні типи з наголошеними складами CCV та CCV̄ займають п'яте місце за поширеністю, до кожного з них входить по 2,9% зареєстрованих іменних словоформ. Найменш представленим є акцентний тип із наголошеним складом CCVC, до якого належить лише 0,97% зареєстрованих іменних словоформ. Окремо відзначимо акцентний тип з аномально наголошеними словоформами, до якого входить 2,47% зареєстрованої лексики.

Позиційна обумовленість наголосу в зареєстрованій лексиці вказує на те, що давньоперський наголос був моровим і зв'язаним обмеженням, тяжів до виділення в словоформі певної групи морфем під впливом кількісної ознаки їхньої складової структури, що загалом збігається з акцентуаційними системами багатьох давніх індоєвропейських мов на зразок латини, давньогрецької мови, санскриту.

У подальшому перспективним вважаємо уточнення отриманих результатів на матеріалі не тільки середньоперської та сучасної перської мов, але й лексики бахтіярських і лурських діалектів, які також є нащадками давньоперської мови. Роботу над формування лексичного корпусу цих діалектів веде іранська Академія перської мови. Ця робота наразі перебуває на стадії польових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

- Расторгуева, В. С., & Эдельман, Д. И. (1975). Опыт историко-типологического исследования иранских языков. Москва: Наука.
- Расторгуева, В. С., & Эдельман, Д. И. (2000). Этимологический словарь иранских языков, т. 1. Москва: Восточная литература.
- Расторгуева, В. С., & Эдельман, Д. И. (2003). Этимологический словарь иранских языков, т. 2. Москва: Восточная литература.
- Расторгуева, В. С., & Эдельман, Д. И. (2007). Этимологический словарь иранских языков, т. 3. Москва: Восточная литература.
- Bachenheimer, A. (2019). *Old Persian: Dictionary, Glossary, Concordance*. Great Britain: Amazon.
- Bartholomae, Chr. (1979). *Altiranisches Werterbuch*. Strassburg.
- Benveniste, E. (1968). *Le système phonologique de l'iranien ancien*. Paris: BSL.
- Brandstein, W., & Mayrhofer, M. (1964). *Handbuch des Altpersischen*. Weisbaden: Otto Harrassowitz.
- Hintz, W. (1973). *Altiranisches Spruchgut der Nebenüberlieferungen*. Weisbaden: Otto Harrassowitz.
- Kent, R. (1950). *Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon*. New Eaven: American Oriental Society.
- Mackenzie, D. N. (1986). *A Concise Pahlavi Dictionary*. London: Oxford University Press.
- Skjarvo, P. O. (2007). *Avestan and Old Persian Morphology. Morphologies of Asia and Africa*. Winona Lake: Eisenbrauns.

REFERENCES

- Rastorgueva, V. S., & Edelman, D. I. (1975). *Opyt istoriko-tipologicheskogo issledovaniya iranskih yazykov*. Moskva: Nauka.
- Rastorgueva, V. S., & Edelman, D. I. (2000). *Etimologicheskii slovar` iranskih yazykov, t. 1*. Moskva: Vostochnaya literatura.
- Rastorgueva, V. S., & Edelman, D. I. (2003). *Etimologicheskii slovar` iranskih yazykov, t. 2*. Moskva: Vostochnaya literature.
- Rastorgueva, V. S., & Edelman, D. I. (2007). *Etimologicheskii slovar` iranskih yazykov, t. 3*. Moskva: Vostochnaya literature.
- Bachenheimer, A. (2019). *Old Persian: Dictionary, Glossary, Concordance*. Great Britain: Amazon.
- Bartholomae, Chr. (1979). *Altiranisches Werterbuch*. Strassburg.
- Benveniste, E. (1968). *Le systeme phonologique de l'iranien ancien*. Paris: BSL.
- Brandstein, W., & Mayrhofer, M. (1964). *Handbuch des Altpersischen*. Weisbaden: Otto Harrassowitz.
- Hintz, W. (1973). *Altiranisches Spruchgut der Nebenüberlieferungen*. Weisbaden: Otto Harrassowitz.
- Kent, R. (1950). *Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon*. New Eaven: American Oriental Society.
- Mackenzie, D. N. (1986). *A Concise Pahlavi Dictionary*. London: Oxford University Press.
- Skjarvo, P. O. (2007). *Avestan and Old Persian Morphology. Morphologies of Asia and Africa*. Winona Lake: Eisenbrauns.

Дата надходження до редакції 05.11.2022

Ухвалено до друку 22.12.2022

Відомості про автора

<p>Поздняков Кирило Олександрович,</p> <p>викладач кафедри східної і слов'янської філології, Київський національний лінгвістичний університет e-mail: kyrylo.pozdniakov@knlu.edu.ua</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>іранські мови, порівняльно-історичне мовознавство, історична фонетика.</p>
--	--	---